

א. אסור אכילה סמוך למנחה בע"ש ובע"פ

כריש ערבי פסחים שנינו: "ערבי פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך" – ומסקנת הגמרא בדף קז'. בטעם האיסור – שמא יבוא לאכול מצה באכילה גסה וכתוס' דה' דילמא: "ואינה אכילה". ומשמע דחששו חכמים שמא יאכל מצה ולא יצא בה ידי חובתו. והנה ברש"י וגם ברשב"ם במשנה נה: "כדי שיאכל מצה של מצוה לחיאבון משום הידור מצוה". וצ"ע מדוע ירדו לטעם זה בניגוד למסקנת הגמרא המפורשת. (עיין ברן' שכתב במשנה לא יאכל שמא יבוא לאכול מצה באכילה גסה). והנה כתוס' צט: דה' סמוך למנחה – הקשה מדוע אסרו חכמים לאכול סמוך למנחה והרי אמרו בפסחים מ: "בצקות של נכרים ממילא אדם כריסו מהם ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה" ותירץ תוס' שיש לחלק בין אותה סעודה שבה אדם נזהר שלא למלא תאוות ובין סעודה אחרת שאינו נזהר ואוכל כל שבעו.

ודבריהם צ"ע שהרי בליל פסח ישנן שתי אכילות מצה, אכילת כזית ראשון למצות אכילת מצה ובסוף הלילה כזית לאפיקומן. כזית ראשון מצוה שיאכל לחיאבון, וכזית אחרון על השובע, והגמרא בכל שעה עסקה בכזית דאפיקומן וודאי שאין להוכיח ממנו לגבי כזית ראשון. אכן יש ללמוד מדברי תוס' אלו שדעתן שגם כזית ראשון אינו מצוה לאכול לחיאבון אלא שיאכל אכילה לצורך, ובלבד שלא תהא אכילה גסה שלא יצא בה ידי חובה ודבריו תואמים לסוגית הגמרא בקז': שאיסור אכילה משום אכילה גסה.

רש"י לעומת זאת בדף קז': שינה כאילו ממסקנת הגמרא שלא יאכל אכילה גסה וכתב שם בדה' ומשום מצה: "שיכנס לה כשהוא תאווה" – כלומר בכונה סטה רש"י מפשט הגמרא. וכנראה שפירש אכילה גסה במובן: אכילה שאין בה תיאבון אבל לאכילה שלא יצא בה ידי חובה שהיא אכילה מאוסה לכך לא חישינן וחכמים תקנו שיאכל אכילת מצוה במצה בתאוה ובתיאבון, ומשום הידור מצוה.

והסבר הדבר כמו שמצינו הידור במצות אחרות כמשל: הפיטם באתרוג, ולולב הסגור. כך כאן מצוה שעיקרה היא מעשה האכילה, האכילה בתיאבון היא מצוה מהודרת. ושוב נתישבו דברי רש"י לשיטתם. יצוין עוד שלגבי איסור אכילה בשבת: כתב רש"י נימוק נוסף – ו"לא תבוא סעודת שבת על השובע", וזאת משום עונג שבת כלומר יש בסעודה אמצעי להנאת ועונג שבת ע"י האכילה וא"כ אפילו יאכל בתיאבון לא הוי הידור במצוה כלומר באכילה שהרי אין כאן מעשה מצוה של אכילה. אבל ענין אחר יש כאן להנות בסעודה זו ולאכלה בתאוה כדי שיענג את עצמו בשבת ולא יאכלה על השובע. שהרי זה כל ענינה של סעודת שבת.

אך בדברי הרשב"ם מצינו סתירה שבדף קז: פירש כתוס' שחששו לאכילה גסה כפשוטו ושמא לא יצא ידי חובה ובמשנה כריש הפקר כתב כרש"י שיאכל מצה לחיאבון משום הידור מצוה.

בדרכנו לתרץ את הקושיה בדעת הרשב"ם נשים לב לשינויי לשון ברשב"ם כריש ערבי פסחים א. כענין איסור אכילה בערב שבת כתב שלא כרש"י – "כדי שיהא קידוש וסעודת שבת חביב עליו". וכן הוסיף אליבא דר' יהודה – הוספה מיותרת לכאורה? ובהמשך שוב לגבי איסור אכילה בערבי פסחים הביא הרשב"ם טעם חדש – "שלא תהא נאכלת על השובע" – והוסיף למותר וחיובא דמצה לילה ראשון חובה דכתיב בערב תאכלו מצות" וצ"ע.

בעיה נוספת מתעוררת בפשט הגמרא – "מאי איריא ערבי פסחים שבתות נמי?" דתניא בברייתא מחלוקת בין ר' יהודה שאסר לאכול בערב שבת לדין ר' יוסי שאמר הולך ואוכל עד שתחשך ואב' השאלה רק אליבא דר' יהודה והקשתה מאי איריא ערבי פסחים ושם תנא דידן סבר כר' יוסי שהאיסור בערבי פסחים דוקא וצ"ע.

על כרחנו יש לדייק מכך שהגמרא סברה שסיבת האיסור בערב פסח ובערב שבת שוה בשניהם, ומאן דאמר שבערב שבת מותר לאכול כך בערב פסח ומאן דאמר שבערב שבת אסור הוא הדין בערב פסח ואז נשאלת באמת השאלה מאי איריא?

ועל כך כתב הרשב"ם בשאלת הגמרא: "כדי שיהא הקידוש וסעודת שבת חביב עליו: ואז מתפרשים דבריו במשנה: "שיאכל מצה לתיאבון משום הידור מצוה". אחרת מרש"י – אין כאן הידור במצות האכילה – אלא ככל שהאדם אוכל בתיאבון כך חביבה עליו המצוה ויש כאן מצוה בשמחת הלב – וטעם הענין להיות עובד ה' בשמחה – דבר ששייך בכל המצוות בערב פסח כבערב שבת – אך בתירוץ הגמרא שהמשנה אליבא דר' יוסי ואז בערב שבת אין איסור כלל על כרחנו שאיסור האכילה בערב פסח נובע מן הדין המיוחד של אכילת מצה – שהיא מצוה בעצמות וכך הוסיף שחובת מצה בלילה הראשון חובה שנאמר בערב תאכלו מצות – ואז יש לדאוג שתתקיים המצוה כראוי ואמנם יתכן שחששו חכמים שיאכל אדם כל שבעו ויכוא לאכול אכילה גסה כמסקנת הסוגיה בדף קז': שהיא אליבא דתירוץ הגמרא שהמשנה כר' יוסי ולכן באמת כתב הרשב"ם בסוף דבריו שאיסור האכילה – "שלא תהא נאכלת על השובע" כלומר לאחר שביעה ויבוא לאכול אכילה גסה וכדברי הגמרא בדף גז': שם לא יצא ידי חובתו.

ב. אכילת מצוה בתורת "פרי צדיק"

"כזיתא פסחא והלילא"
פקע איגרא" (פסחים פה')

א. וככה תאכלו אותו...

ברית מצרים חתומה בסימני אכילה. מצוות הלילה: פסח מצה מרור. וכן כרפס, אפיקומן וארבע כוסות כולן מצוות אכילה הן. ונתמחה! האכילה לכאורה ביטוי לחולשה אנושית ומה מקום להשתמש דוקא בה כסמל לפיסגת האדם – כביטוי לגאולה.

ולא דבר רק הוא – שהרי לילה זה יחיד במצוות האכילה (בזה"ז) שנתקנה בהם ברכת אשר "קדשנו במצוותיו" (עי' פרי צדיק ג' פסח סי' א'), לאמר: אכילת קדושה.

לעומתם מתייצב חלקו השני של הסדר: סיפור יציאת מצרים. אותו הלילה מספרים בגילוי שכינה מלא, בגאולה שאפילו משה רבינו אינו מופיע בה אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו – הוא ולא מלאך.

מדוע – אם כן – נחתמה הגאולה באכילה? ויחזו את האלוקים – ויאכלו וישתו? אמנם, צא וראה! שתייה האכילה והסיפור כוחם כפה, (מחשבות חרוץ סי' ט'), עיקר האכילה – פסח והאמירה כמהותה פה – סח מחשבות חרוץ שם).

כאן חודר העולם החיצוני בדרך הפה אל תוך האדם פנימה ובשני מתפרץ עולמו הפנימי של האדם בדרך הפה – חוצה (שם). ושם יש כאן שני צדדים לאותה מטבע מטבע הגאולה.

"אכילה" – גימ' שם "אדנות" עולה 66 (מחשבות חרוץ שם).

ב. איש לפי אכלו...

"רבן גמליאל אומר כל שלא אמר פסח מצה ומרור לא יצא ידי חובתו" – מדוע?
ר' צדוק מפתיע כדרכו ומותח חוט דק שמוצאו בראשית צעדי האדם בגן עדן ואחריתו
במתן תורה, וכך שוזר חוט השני משלמות האדם בגן עדן דרך גירושו מן הגן בעקבות
ה"אכילה" המפורסמת ועד לדרך השבה ועולה מירכתי מצרים ע"י מצוות האכילה ישר
אל פיסגת סיני (פרי צדיק ג' פסח סי' א'), שהרי לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן
(מכילתא בשלח יז').

וזה היה דבר ה' לאדם: הנה הגן – עולמי הוא שבראתי. ראה כמה נאה הוא תן דעתך
עליו שלא לקלקלו (קהלת רבה ט') וכל כך למה? הכל לפניך מתוקן לאכילה. "הנה
נתתי לפניך את כל עשב... ואת כל פרי העץ לכם יהיה לאכלה (בראשית א'/כט').
"ומפרי עץ הגן אכל תאכל" (בראשית ב'/טז) אך הזהר באחת: "ומעץ הדעת טוב
ורע לא תאכל ממנו" (בר' ב'/יז').

חטא האדם וקלקל ופגם באכילה הגדולה.

נאזין שוב לקול ה': "ארורה האדמה בעבורך... ואכלת את עשב השדה" (בראשית
ג'/יח') – לא עוד עשב בדמות אילן (ברכות ו. שבת ל.). "בשעת אפיך תאכל לחם"
(בראשית ג'/יט') לא עוד מזון מוכן ומוגש ישר לאכילה. גם הבשר לא הותר אלא
לאחר דור החטאים בימי נוח (בראשית ט'/ג').

לפנינו שלושה מאכלים פגומים. אכילות שלאחר החטא: לחם, ירק, בשר. זה המשולש
הצריך תיקון, והיכן תיקונו? באכילות הפסח, באכילות הקדושה: הבשר תיקונו בפסח
– הלחם תיקונו במצה, הירק תיקונו במרור וכך צועדים לסיני.

הזהמא שהוטלה באדם (שבת קמו.) מטוהרת וכמתן תורה פסקה זוהמתן (שבת קמו.)
חזרה האכילה להיות מזון המוכן – מן הוא.

ג. אמונת – זה סדר זרעים (שבת לא.)

סוד האכילה מהו? אדם אוכל, סופג אל תוכו מזון מבחוץ מזון ההופך לדם, מתמזג
באברים והופך לחלק מן האדם עצמו "הדם הוא הנפש" (דברים יב/כג) והדומם מתרומם
כאילו אל דרגת המדבר (מחשבות חרוץ סי' ט') יתירה מזאת. המאכל אינו מזון לגוף
בלבד – ודאי שבאין תזונה, משותקת גם הפעילות הרוחנית, מעין היצירה הרוחנית
נעשה אכזב. למזון הגשמי, אם כן, השפעה על עולם הרוח. הוא מזין את הגוף והנפש
יחדיו.

מתוך כך מתבקשת המסקנה בדרכו של ר' צדוק: ישנה למאכל סגולה רוחנית, הנשמה
שבחומר, רוח ה' שבדומם וכך גוף המאכל מזון לגוף ופנימיות המאכל מזון לנשמה
(ישראל קדושים עמ' 12, קונטרס עת האוכל סי' יא) ובמקום אחד פירש כי לא על
הלחם לבדו יחיה האדם – כי על כל מוצא פי ה' יחיה – היינו: פי ה' שבלחם
(ישראל קדושים עמ' 12, קדושת השבת ג').

רעיון זה מן הכוודרים שיש לו בית אחיזה מוצק מאד בהלכה במגן אברהם אוח' סי'
ו' סקד' "שהנשמה נהנית מרוחניות המאכל" (מגא' אוח' סי' ו' סקד').

הדברים נתפרשו בהרחבה בכתביו של ר' צדוק במספר מקומות:
"להעלות המאכלים רק ע"י האמונה" (קונטרס עת האוכל ז') "כל מאכל יש לו כח
מיוחד להחיות את הנפש" (קונטרס עת האוכל יג).

בכל מאכל, בכל זרע – סגולה רוחנית משלו, תכונות המאפיינות את עצמיותו, בכל
גילויי בבריאה ישנה משמעות פנימית, חובת האדם להכיר, לחדור ולחשוף את המשמעות

הפנימית הזו, לתור אחרי ייסודו של המאכל בבריאה, להפשיט אותו מלבושו הגשמי, ולהקשיב לשירת ההלל הבוקעת ממעמקיו.

זוהי תזונת הרוח – הגשמה.

אמונה – זה סדר זרעים (שבת לא.) תיקון הזרעים באמונה – ובראש סדר זרעים מסכת ברכות – ברכה הקודמת לאכילה, היא המודעות בכח הזרע היא ההכרה בתכנו (קונ' עת האוכל ז).

הכרכה מקדשת את האכילה – מנתקת את האדם מן ההנאה החושית ומעבירה את הריכוז באכילה אל התוכן הפנימי שבו.

כך מיטלטל האדם בין שתי אכילות – זו הטובלת בשפע של בשר וזו המלבינה בטהרה בין שולחן הדומה למזבח ובין סעודת זבחי מתים (עת האוכל ו).

כאן מיישב ר' צדוק ברכ מקוריות סתירה בדמותו של רבי, נאמר במסגרת כתובות "רבי לא נהנה מן העולם הזה אפילו באצבע קטנה" (כתובות קד) ומאידך סמל העושר שכך מצינו: "ולא פסק מעולם צנון וחזרת מעל שולחנו" (עז' יא) – כיצד? אלא שיחכן להנות מכל טוב שבעולם אך מאומה לא הנאה גשמית הנאה מהעולם הזה (ישראל קדושים עמ' 12, עת האוכל יא) ומתוך כך נפרשת היריעה לכל רחבה והאכילה מתפרשת בהשאלתה לחכמה "אכול בני דבש כי טוב... כן דעה חכמה לנפשך" (משלי כד/יג) וכל אכילה שבספר זה אינה אלא חכמה" (עיין רמב"ם מו"נ ח"א, פ"ל).

וכך נאמר לאדם: "עולם מלא לפניך אכול את כולו ספוג מתוכו, השתדל לקלוט ללמוד ולהכנים. קול ה' מתהלך בנן לרוח היום, אור השכינה שוכן במסתרו אלא שמסך של בשריות גסה פרוש עליהם, אתה השתתף בחזיון האור קולי המופלא המקיף תכל ומלואה, האזן היטב לצלילים הדקים הבט במראות והגיע אל בעל הבירה.

וכך נאמר לאדם הראשון קודם החטא – "מכל עץ הגן אכל תאכל" (בראשית ב/טז)

אכילה זו מהיכן? – מעץ החיים – זה באמת מקור החיים. והנה לאחר החטא התחבא!

(בראשית ג/ח) עדיין שומעים את קול ה' אבל רק מבין עצי הגן מבעד לסדר קים

שבמחיצה והחטא מהו? אכילה, שבה נאמר: וכי תאווה הוא לעינים (בראשית ב/ו)

ונחמד העץ להשכיל (בראשית ג/ו), בעולם שלאחר החטא הכל חרור חמדה ותאווה וכך

הדברים נספגים בלב עץ הדעת טוב ורע רוח וחומר נפגשו ונבללו זה כזה והאדם

בעולמו נאבק וחיבב לנצח – מוכן לטרף – טרף נתן ליראיו (תהילים קיא, ועיין קונטרס עת האוכל ט').

בליל התקדש חג גולדה אכילה שאין בה פסולת – מן שנבלע באברים (יומא עה:) אכילה מקודשת עד תכלית, פסח שלאחריו הפה – סח.

ד. ויין ישמח לבב...

אין השמחה אלא בבשר ובאין בשר יין ישמח לבב אנוש (תהילים קד) את ליל הסדר לארכו מלוות ארבע כוסות של יין.

"כל כוס בפני עצמה מצוה מיוחדת ומולידה שמחה מיוחדת בלב" (קונטרס עת האוכל טז). ארבע לשונות של גאולה – ארבעה ביטויים לגאולה, העוצמה שונה בהדרגה –

שליבים בסולם הגאולה. גם תהליך הגאולה מלווה במשתה יין, את הגרעין הראשון

לגאולה זרעה ההשגחה בבית לוט מולדתה של רות, ושבו הסבו בליל הפסח למשתה

הראשון – ויעש להם משתה ומצות אפה ויאכלו (בראשית יט/ג). הניצנים נבטו,

ואורם יאיר עת יוסר הלוט, ועשה ה' משתה שמנים ומשתה שמרים (ישעיהו כה) לאותו

יום עומד ומצפה יין מיוחד משומר בענביו (ברכות לד:) על הסדן בכבשוננו של עולם,

מונחת טיפה אחת חמישית, מצפה לאלהיו המבשר האוחז בידו פטיש הגאולה, וכובשה ומכריז: זה תיקונו של היין הראשוני – במשתה של חטא – "ענבים שסחטה לו" (ברכות מ).

ובנתיים טיפות הגאולה מזלפות באיטיות, צמח דור צומח בדרכיו והאור עדיין זרוע – וכשיאיר ויטיישר הלב – לישרי לב שמחה.

ה. אין מים אלא תורה

טבעי ביותר שתמונה זו תושלם בדברי ר' צדוק לאחר שתמצא מערכת דימויים בדברי חז"ל הממשילה את הפרטים כולם אל התורה. מערכה זו אכן הושלמה בדרך מופלאה בדברי ר' צדוק.

המצה – הלחם "לכו לחמו בלחמי (זוהר פר' עקב, משלי ט) "רא אורייתא שבכתב" (זוהר פר' עקב, משלי ט) המרור – וימררו את חייהם בעבודה קשה – זו קושיה בחומר – זה קל וחומר ובלבנים זה ליבון הלכה – כלומר – תורה שבע"פ (זוהר חא' כז).

הבשר – הותר באכילה רק בימי נח לאחר המבול, כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה (בראשית ט/ג) והנה מצינו כתוב: ביקש הקב"ה ליתן תורה למשה בימי דור המבול אלא שלא זכו מתוך שהיו רשעים (זוהר פנחס רטז, שמו"ר משפטים ל') שנ"א "בשגם הוא בשר". בשגם גי' משה (חולין קלט).

בבקעת שנער ניסו לבנות את מגדל בבל. ושם? "הלכנה היתה להם לאבן והחמר היה להם לחומר" – המגדל היה בנין של דעת – בבל, מקום התפתחותה של תורה שבע"פ. ואכילת הבשר שהותרה, נוקשת בעבר האחד למי הדעת של תורה שבכתב ובעבר השני בלבני בנין הדעת של תורה שבע"פ.

בגלות מצרים מתפצלות גזירות פרעה. האחת: "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו (שמות א/כב) – הדור יטבע במים. והשניה: "וימררו את חייהם בחומר ובלבנים" (שמות א/יד). הדור ישתעבד באבני הבנין. ומבנתיים נולדה בשורת הגאולה – "בעשור לחורש ויקחו איש שה לבית אבות" (שמות יב/ג), קרבן פסח הוא יסוד לגאולת מצרים, בשר הפסח גם הוא עומד בתוך בין גזירת המים – ואין מים אלא תורה שבכתב ובין גזירת חומר ולבנים של ליבון הלכה כתורה שבע"פ.

"על" מצות ומרורים יאכלוהו (שמות יב/יח) – מתנשא קרבן פסח על גביהם (קונטרס עת האוכל טו) האוצר בלבו מצה ומרור כאחד – תורה שבכתב ובלבה תורה שבע"פ ומכאן משארותם צרורות בשמחותם לעבר הר חורב לקבל תורה שבכתב ועמה כל שעתיד תלמיד ותיק לחדש נאמר למשה מסיני (מגילה יט) כאן סוגר ר' צדוק את מעגל הפלאים וחוזר לאדם הראשון בגן עדן. "לעבדה ולשמרה" – לעבדה – במצוות עשה ולשמרה – במצוות לא תעשה (זוהר חא' כז, ותיקוני זוהר כא). אך היכן מצינו שנצטווה בשמירת תרי"ג כולם והרי לא שמענו אלא שני צוותים: מכל עץ הגן אכל תאכל ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו ושוב נרחיק לרגע אל מתן תורה – קבלתה על כל פרטיה ודקדוקיה, ועדיין מיוחדות שתי הדברות הראשונות שמפי הגבורה שמעו (עיין שבת פח:).

שתי פסגות שוות ברום מעלתן סיני ועדן. סיני – גימ' עצון בשתייה נצטוו על כל התרי"ג אך לעשה אחד ולאו אחד מעלה בפני עצמה. בשעה ששמעו "אנוכי" – נתקע ת"ת בליבם. (שיר השירים רבה פ' ישקני) בשעה ששמעו "לא יהיה" – נעקר יצה"ר מלבם (שהשר' שם).

המצוות, הפרטים – שבילים בודדים המוליכים כולם אל לב החיים אל נקודת האחדות האחת שהיא תמצית כל הגילויים חווית האמונה בעצם הוויתה – אנוכי ה' אלוקיך. הלאווין – סיגים והרחקות שמגמתן זהירות ממוקד הסכנה: לא יהיה לך.

האדם הראשון שנצטווה "אכל תאכל" היתה זו אכילה מעץ החיים, חווית החיים במלא עצמתם בחינת אנוכי ה' אלוקיך ועץ הדעת כמוהו כלא יהיה לך ובשני אלה שוכנים המצוות והלאווין – לעבדה ולשמרה.

וביניהן מתנהלת גלות כבדה וארוכה, בזעת אפים, בכפיפות הקומה וביסורי מצרים קונים את הרכוש הגדול.